

“Troost is er mogen zijn”

(De Wachter)

Klaagvrouwen van Jeruzalem (De Vries)

Door: Els Vis
Studentnummer: 3992438
Vakcode: 19SWBBP Filosofie
Docent: M. Maes
Datum: 12 maart 2023

In het rapport *Religie in een pluriforme samenleving* van het Sociaal en Cultureel Planbureau (De Hart, Van Houwelingen, & Huijnk) uit maart 2022 staat, dat meer dan de helft van de Nederlandse bevolking niet-gelovig is. De meeste niet-gelovigen omschrijven zichzelf als agnost, oftewel: 'omdat ik niet kan weten of er zoiets is als een god of een bovennatuurlijke macht, geloof ik niet'. Nederland is een van de meest seculiere landen ter wereld. Het traditionele christelijke geloof lijdt volgens het rapport onder scepticisme en mogelijk ook onder onverschilligheid die bij deze groeiende groep agnosten bestaat. "De kerken lopen niet leeg, omdat er veel overtuigde atheïsten zijn die kritisch tegenover het geloof staan . . . , maar omdat steeds minder mensen nog (kunnen) geloven" (p. 12).

Wat betekent deze ontwikkeling voor het vak van geestelijk begeleider? Heel veel mensen hebben geen idee wat een geestelijk begeleider doet en in wanneer ze bij een geestelijk begeleider kunnen aankloppen. Vaak wordt het geassocieerd met de kerk en met het geloof wat veel mensen dus niet of nauwelijks meer aanspreekt. Steeds meer geestelijk begeleiders wijken uit naar meer sexy klinkende namen als *life coach*, *spiritueel coach*, of *zingevingscoach*. Als mensen worstelen met vragen rondom zin en betekenis, een naderende burn-out of een identiteitscrisis melden ze zich voor psychologische hulp makkelijker bij de GGz.

De gevierd Vlaams psychiater Dirk de Wachter ziet het dagelijks in zijn praktijk. Psychologen kunnen de toeloop nauwelijks aan van mensen die kampen met gevoelens van leegte en zinloosheid. Dit zegt volgens hem iets over onze samenleving. Hij vraagt zich af of het te maken kan hebben met onze bevrijding van godsdienst, met de 'dood van God'. Veel mensen hebben niets meer met de kerk en haar geloofswaarheden, maar met het verdwijnen van de christelijke traditie bestaat volgens hem het risico dat we tegelijk ook mystiek, spiritualiteit en zingeving wegspoelen. Juist omdat we wezenlijk religieus zijn, dreigen we in een vacuüm achter te blijven. Hij ziet het als zijn missie om de waarden van het christelijk geloof over te dragen naar deze seculiere tijden en ze niet verloren te laten gaan.

De Amerikaanse postmoderne filosoof John D. Caputo daarentegen wil religie bevrijden van het rooms-katholieke geloof uit zijn jeugd en de tijd dat hij broeder was in een klooster. Het is een ongeloofwaardige religie, een religie die niet-geloofbaar is. Hij wil religie losmaken uit de context van het kerkelijk instituut en er opnieuw bezit van nemen. In zijn boek *Hopeloos hoopvol* (2017) onderneemt hij een persoonlijke zoektocht naar de religieuze levenshouding van de *homo religiosus*. Hij probeert op het spoor te komen van een meer elementaire religie, een mystieke religie, en noemt haar de *religie van de roos*. Deze religie dicht volgens hem de kloof tussen de gelovige en de ongelovige, tussen het religieuze en het seculiere.

Is er nog toekomst voor geestelijk begeleiders in 'ongelovig Nederland'? Kunnen geestelijk begeleiders aansluiten bij de missie van De Wachter om het goede van tweeduizend jaar christendom te behouden en in te zetten voor de vele niet-gelovigen? Vormt de *religie van de roos* van Caputo de brug die geestelijk begeleiders kunnen slaan naar ongelovige zinzoekers, ietsisten of verlangende dwalers? Aan de hand van een groot aantal interviews met De Wachter uit de afgelopen jaren, ga ik onderzoeken wat voor hem de betekenis is van religie. Daar zet ik vervolgens het religiebegrip van Caputo tegenover. Raakt de alternatieve religie van Caputo aan wat De Wachter zo graag wil behouden? Verlangt zij mogelijk naar hetzelfde of zoeken ze toch iets anders? Om tenslotte terug te keren tot de hamvraag: biedt hun gedachtegoed handvatten voor de geestelijk begeleiders van deze tijd?

De Wachter (1960) noemt zichzelf een *christelijk non-theïst*. Christelijk omwille van zijn opvoeding en omdat de christelijke waarden van barmhartigheid en medemenselijkheid hem aan het hart gaan. Een *non-theïst*, omdat hij geen atheïst wil zijn; hij is niet tegen het geloof. Hij gelooft alleen zelf niet in het klassieke beeld van God die ons komt redden, maar voelt zich meer thuis bij het godsbeeld van Spinoza. Die ging uit van één substantie, één bestaande werkelijkheid die hij God of Natuur noemde. Het was een zuiver filosofisch godsbeeld waarmee hij de oneindigheid uitdrukte (Teppema, 2003). De Wachter ziet de goddelijkheid als het hogere, het mystieke van de kosmos waar wij met ons verstand niet bij kunnen. Het mysterie van het niet-weten vraagt volgens hem om menselijke bescheidenheid. “In het zicht van de eeuwigheid zijn we zo klein als het maar zijn kan. Dat vind ik ook een geruststelling. Het is bemoedigend dat we niet groter moeten zijn dan een punt in een tijd” (2022).

Het besef van onze naaktheid en broosheid in de onvoorspelbaarheid van het leven, lijkt in onze tijd te worden ontkend in de *leukigheidscultuur* van een fantastisch en succesvol leven. Het godsdienstig beeld van de nietige mens tegenover de almachtige God is gekeerd. God is nietszeggend en de mens is de alwetende die “opzwelt in zijn eigen goddelijkheid” (2021). Die zelfgenoegzaamheid gaat veelal gepaard met egocentrisme en het terugtrekken in de eigen bubbel van het goede leven. Achter al die *ikkigheid* gaat volgens De Wachter de leegheid schuil. Mensen kampen met eenzaamheid, met de vraag naar wie ze zijn en wat de zin is van hun bestaan. Onder de honger naar geluk en plezier zit een diep verlangen naar zin en betekenis.

De mens is fundamenteel religieus, meent De Wachter, en heeft wezenlijk behoefte aan zin om te kunnen bestaan. Met het verlaten van tweeduizend jaar kerk en geloof is die bestaansreden onduidelijk geworden. De kerk en haar boodschap worden gezien als achterhaald en oubollig, maar De Wachter vreest dat daarmee ook haar waarden van barmhartigheid, naastenliefde en gerechtigheid uit het zicht raken. Hij ontkent daarmee niet de opstelling van de kerk zelf die er mede toe heeft geleid dat zij nauwelijks nog een rol van betekenis speelt in onze maatschappij. Hij hekelde haar dwingende hiërarchische structuren, de strenge katholieke moraal en de schade die de kerk aan mensen heeft berokkend. Dat men zich van deze religieuze structuren heeft bevrijd is voor hem niet het probleem, maar hij vraagt zich af of we daarmee ook “tweeduizend jaar zingeving, zorg en barmhartigheid hebben weggesmeten” (2020).

Over die vraag moeten we met elkaar nadenken, meent De Wachter. Juist omdat de mens een religieus wezen is, zal hij blijven zoeken naar het spirituele, naar zijn plaats in het grotere geheel. Nu we ons bevrijd hebben van God en het godsdienstige, willen we daar verre van blijven, maar dat leidt veelal tot spiritueel consumentisme dat slechts gericht is op het *ik*. Het religieuze zit hem voor De Wachter juist in verbonden zijn met de ander, in de zorg voor je medemens. Hier komt het godsbeeld van Levinas naar voren dat De Wachter in hoge mate aanspreekt. In de filosofie van Levinas is de mens het middelpunt van alles wat hij waarneemt, wat hij doet en waar hij zin aan geeft. Zo maakt hij van de wereld om zich heen zijn eigen wereld. Alles kan hij “reduceren tot iets-voor-mij” (Duyndam, 2008, p. 145) Bij de ander stuit de mens echter op de grenzen van zijn wereld. Op het niveau van mens-zijn zijn ze gelijk, maar op het fundamentele niveau van ik-ander staat die ander buiten zijn wereld. De ander – het volstrekt anders zijn van de ander – is bij Levinas het transcendente: God wordt als het ware zichtbaar in het gelaat van de ander.

In deze horizontale theologie kan De Wachter zich heel goed vinden. God verschijnt in de blik van de zorg vragende ander. In diens ogen verschijnt de mens én verschijnt God. Dit gaat volgens De Wachter voorbij het begrijpen. Het is een spiritueel mysterie. “De ander, de hulp vragende, noodlijdende medemens, die staat boven u. Die komt uit den hoge, uit de hemelen” (2022). In lijn met Levinas ziet De Wachter het als onze verantwoordelijkheid om voor de ander zorg te dragen, hij noemt het een ethische plicht. Levinas kenmerkt het als een primaire verantwoordelijkheid: in mijn relatie met de ander word ik automatisch belast met verantwoordelijkheid. Ik word uitgenodigd om mij voor de ander in te zetten. Maar of ik op die uitnodiging inga en hoe ik dat doe, daarin ben ik vrij. Levinas noemt die uitnodiging een uitverkiezing (Duyndam, 2008, p. 147). Iedereen is uitverkoren om *zijn broeders hoeder* te zijn (naar Gen. 4,9).

In het hoeden van zijn patiënten wil De Wachter vooral troost, waardigheid en hoop bieden. Ons lot ligt niet meer in de handen van een hogere macht, maar in onze eigen handen. We zijn, ieder voor zich, verantwoordelijk voor een geslaagd en gelukkig leven waarin we onszelf kunnen ontplooien en iets kunnen betekenen. Als dat, om wat voor reden dan ook, niet lukt, hebben we dit geheel en al aan onszelf te wijten. Door het uiteenvallen van sociale structuren en toenemende individualisering, staat de mens er alleen voor en weet hij, volgens De Wachter, vaak niet meer waar hij heen moet. De kunst van de troost is de ander in zijn waarde laten en hem laten weten dat je in hem gelooft. “Wees een vertegenwoordiger van hoop. Zeg: ‘Ik weet dat ge het kunt’” (2019). Waardigheid noemt hij de beste wraak op een gekwetst bestaan. “Met geheven hoofd door het leven gaan en zeggen: Hier ben ik!” (2022).

Evenals De Wachter groeit ook Caputo (1940) op in een rooms-katholiek milieu. Hij is misdienaar en kent de *Baltimore Catechismus* uit zijn hoofd. 's Nachts kijkt hij naar de sterren en vraagt zich af of er wel iemand is, daar ergens in het heelal. Na zijn middelbare school treedt hij in een kloosterorde in en leidt vier jaar lang een religieus leven, maar de gedachte aan een kosmische leegte laten hem niet los. Eenmaal student en later professor in de filosofie ontdekt hij dat hij niet de enige twijfelende sterrenkijker is. Zo schrijft de Franse filosoof Lyotard over het genadeloos uitdijen van de zon wat, over pakweg een miljard jaar, zal leiden tot de verbranding van onze planeet. Niet gespeend van enig cynisme voegt Lyotard daaraan toe dat alle conflicten op onze wereld dan opgelost zullen zijn. Leven op aarde zal niet meer zijn dan “een glimlach van de materie in een uithoek van de kosmos” (p. 19).

Dit kosmisch nihilisme is voor Caputo het startpunt voor zijn queeste naar een andere kijk op religie. Een queeste waarin de mystiek, met name de mystiek van de middeleeuwse filosoof Eckhart, een sleutelrol vervult. Allesbepalend voor die queeste is een vers uit een gedicht van de 17^e-eeuwse mystieke dichter Angelus Silesius¹: *De roos kent geen waarom; zij bloeit omdat zij bloeit; zij denkt niet om zichzelf, vraagt niet of men haar ziet*. Als de roos een metafoer is voor alles wat bestaat, dan leven we in een wereld zonder ‘waarom en waartoe’, maar slechts van ‘zijn omdat we er zijn’. Dan is het vers als een lofzang op de wereld in al haar heerlijke eenvoud en puurheid. Onder invloed van het heersend dualisme van de Griekse filosofie werd die heerlijkheid voorgesteld als een beloning in de eeuwigheid waar de mens in het aardse leven op kon voorsorteren. Caputo gelooft niet in de eeuwigheid, maar wel in twee

---

¹ Pseudoniem voor Johannes Scheffler (1624-1674). Het vers komt uit zijn werk *Der Cherubinischer Wandersmann* (1657), een verzameling van ruim 1600 korte gedichten dat in het Engels werd vertaald door Maria Shradly (New York, Paulist, 1986)

verschillende ervaringen van tijd: de voorwaardelijke en de onvoorwaardelijke tijd. Hij noemt ze “de tijd van de economie en de tijd van het geschenk” (p. 46). In onze tijd van leven is het leren leven in de ruimte tussen beide.

De voorwaardelijke tijd, de tijd van de economie, is de tijd van plannen maken, doelen stellen en risico's incalculeren. De onvoorwaardelijke tijd, de tijd van het geschenk is de tijd van verwonderen, verstillen, jezelf overstijgen. Dit zijn momenten zonder waarom of waartoe. Caputo noemt ze momenten van genade. Religieuze momenten die ons in verbinding stellen met het mysterie dat ons leven is. Dat mysterie probeert hij te duiden als *het geven van geen geschenk*. Het zuivere, onvoorwaardelijke geschenk wordt gegeven zonder waarom. Het wordt gegeven zonder er ook maar iets voor terug te willen. Maar als je een geschenk krijgt, wil je de gever op zijn minst bedanken. Die dankbaarheid ontnemt het geschenk zijn onvoorwaardelijkheid. Er ontstaat een dynamiek tussen gever en ontvanger met wederzijdse verwachtingen, gevoelens van schuld of verplichting. Het zuivere geschenk bestaat alleen “als niemand weet dat iemand iemand iets heeft gegeven” (p. 62).

Het overkomt ons zonder dat we daar erg in hebben. Dat we, zonder dat we ons er bewust van zijn, iemand iets waardevols geven in wat we zeggen of doen. Dat is het onvoorwaardelijke geschenk, verpakt in niet-weten. Het is een wonderlijke ervaring. Als iets dat buiten jezelf staat, waar je voor je gevoel niets mee van doen hebt gehad, en toch is het gebeurd. Een mooi voorbeeld is volgens Caputo het evangelieverhaal waarin de rechtvaardigen worden geprezen voor alles wat ze voor de Mensenzoon hebben gedaan. De rechtvaardigen hebben echter geen idee: *wanneer zouden wij dat dan gedaan moeten hebben?* Waarop Jezus zegt: “Ik verzeker jullie: alles wat jullie gedaan hebben voor een van de geringsten van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor Mij gedaan” (Matt. 25, 40). Caputo betreurt het dat de rechtvaardigen in dit verhaal vervolgens worden beloond met het eeuwig leven en gescheiden worden van de zondaars die een eeuwige bestraffing wacht. “Dus het prachtige verhaal van Matteüs 25 van de genadevolle God die systematisch aan de kant staat van hen die hongerig, naakt en arm zijn, is ingebed in een kader van de genadeloze Rechter” (p. 74).

Het is deze tegenstelling die Caputo de *religie van het geschenk* tegenover de *religie van de economie* noemt. De religie van de economie is er een van belonen en straffen. Zij ziet de wereld en ons leven als een voorwaardelijk geschenk om toegang te krijgen tot het eeuwig leven. Ze heeft regels geformuleerd over hoe te leven en leerstellingen uitgevaardigd wat te geloven. Als een mens aan deze voorwaarden voldoet, zal hij worden gered en beloond. De mens moet de gever van dit geschenk dan ook oneindige dankbaarheid verschuldigd zijn. Hier tegenover plaatst Caputo zijn alternatieve religie: de religie van het geschenk. We mogen genieten van het leven om het leven zelf. Het wordt ons onvoorwaardelijk gegeven. We zijn er omdat we er zijn. Er is geen leven na de dood. Het geschenk is het leven voor de dood, want juist in de eindigheid schuilt de kostbaarheid. Het is de religie van de roos die bloeit zonder waarom, ergens in een uithoek van de kosmos.

Het onvoorwaardelijke geschenk is pure liefde. De liefde bestaat niet onder dwang. De pure liefde is liefde zonder waarom. Zij zoekt zichzelf niet, zij is wie zij is. Liefde voor de ander, liefde voor je werk, liefde voor de natuur, liefde voor het leven. Liefde voor alles wat je ‘aan het hart gaat’. Daar kies je niet voor, die liefde is in jou aanwezig. Hier dringt zich bij Caputo de godsnaam op. Hij zegt: *God does not exist, God insists*. Het onvoorwaardelijke geschenk van

ons leven, van de liefde kent geen gever. Het is verpakt in niet-weten. Maar het geschenk zelf doet een beroep op ons. *God bestaat niet. God dringt aan.*

Liefde is het geschenk, zonder waarom. Het is de grond van ons bestaan. We zijn vrij om dat te negeren, eraan voorbij te gaan. Dat is onze eigen keuze, want ons bestaan is ons om niet gegeven. Maar de liefde dringt aan, roept ons, in ons geweten, in onze onrust, in onze dromen, in ons verlangen, in onze hoop. De liefde kan alleen werkelijkheid worden, kan alleen bestaan, als zij naar buiten wordt gebracht. Het geschenk wil als het ware uitgeschonken worden. Caputo verwijst naar de mystieke uitleg door Eckhart van het evangelieverhaal over Marta en Maria (Luc. 10, 38-42). Religieus zijn, zo beweert Eckhart, is niet alleen innerlijk verwijlen bij God door contemplatie. Men moet vervolgens terugkeren naar de aarde. Religieus gegrond zijn is niet blijven hangen in een gevoel van comfort, maar met ons hele lijf verbonden zijn met de wereld om ons heen en het concrete leven (Blommestijn, Huls, & Maas, 1990).

Het concreet maken van het onvoorwaardelijke geschenk van liefde zijn de goede werken van barmhartigheid. De opvang van daklozen en vluchtelingen, de zorg voor de armen, de eenzamen, de kwetsbaren. Al die werken noemt Caputo de actualisering van God zelf, waarbij hij Eckhart citeert: *God heeft mensen nodig om God te kunnen zijn.* Caputo blijft bidden, stamelend, zonder te weten tot wie hij bidt en hoe hij bidden moet. Door zijn gebed wil hij in contact blijven met de fluistering in zijn oor die aandringt om beloftes waar te maken van gerechtigheid, liefde, vergeving.

Wat hebben het religiebegrip van De Wachter en dat van Caputo met elkaar gemeen? En waar lopen ze uiteen? Voor De Wachter staat religie in het teken van engageren, verbinden. Hij roept op tot engagement. Betrokkenheid met de ander, betrokkenheid met de wereld om ons heen. Dat engagement hoeft niet groot te zijn, maar wel iets waar je voor staat. Die verbinding is voor hem cruciaal om een liefdevolle samenleving mogelijk te maken. Voor Caputo gaat religie, althans zijn *religie van de roos*, over het onvoorwaardelijke geschenk van liefde dat we met dit ene leven hebben ontvangen en wat aandringt om werkelijkheid te worden. Het religieuze is voor hem onvoorwaardelijk ja zeggen tegen het leven met alle risico's van dien.

Een duidelijk verschil is de wijze waarop beide heren het begrip religie benaderen. Het maakt natuurlijk wat uit of je als psychiater in interviews oproept tot medemenselijkheid en barmhartigheid of dat je als hoogleraar filosofie een boek schrijft over je eigen spirituele ontwikkeling die uitmondt in een nieuwe kijk op religie zonder de obstakels van het 'oude geloof'. De Wachter, populair in de media, geeft in zijn interviews soms wel blijk van zijn kritiek op het kerkelijk instituut, maar hij werpt zich vooral op als de schatbewaarder van religie in waarden als naastenliefde en troost. Caputo verhoudt zich heel persoonlijk tot de kerk en tot het (traditionele) geloof. Hij laat zich in zijn boek zeer kritisch uit over de kerk, haar geschiedenis van machtsconflicten en haar onwrikbare leer. Dit kleurt zijn betoog in sterke mate. Zijn liefde voor de bijbel komt duidelijk naar voren in het vele gebruik van bijbelteksten.

Beiden ontkennen God als een hogere macht of als een vader in de hemel. De Wachter zegt niet in God te geloven, maar zich wel thuis te voelen bij het beeld dat Levinas schetst van God die zichtbaar wordt in het gelaat van de Ander. Je zou kunnen zeggen dat het godsbeeld van De Wachter een horizontale transcendentie is. Geen God hoog in de hemel, maar de noodlijdende mens die hoger staat dan jijzelf. Caputo's godsbeeld is die van een immanente

aanwezigheid. God bestaat niet, maar dringt aan, roept op. God is ons onrustig verlangen en ons geweten. God is alles wat uit dat aandringen gebeurt omwille van zichzelf, zonder waarom en waartoe.

De kosmische leegte wordt door beiden erkend. We zijn volgens De Wachter niet meer dan een punt in de tijd. Tegelijkertijd is de kosmos voor hem ook een terrein van niet-weten. Het gaat ons verstand te boven wat noopt tot bescheidenheid. Het beeld van Caputo als het menselijk leven op aarde dat heel even bloeit als een roos in een uithoek van de kosmos staat centraal in zijn denken. Het is voor hem een krachtige drijfveer om in die kosmische leegte de betekenis van het leven te zien in het leven zelf. Leven zonder waarom is pure genade, met vertrouwen zonder geloof, hoop zonder zekerheid en liefde zonder maat.

Dit alles overdenkend vraag ik me af of de religie van Caputo wel de 'proto-religie', de oerreligie, is zoals hij beweert. Daarvoor is deze naar mijn idee toch te zeer geënt op het joods-christelijk geloofsgoed. Het lijkt veelal op een 'uitgekleed' christendom en dat bedoel ik niet per definitie negatief, maar wel kritisch. Hij ontdoet het christendom van zijn geloofsleer in de drie-ene God en de belofte van eeuwig leven en vooral van zijn institutionalisering en zijn hiërarchische structuur. Wat overblijft is de God van liefde die, zoals ik zijn religie heb verstaan, ons de wereld en het leven om niet, dus uit pure liefde, heeft gegeven en het vervolgens aan ons heeft overgelaten om er iets moois van te maken. Dit beeld is niet nieuw. Het doet mij erg denken aan de spiritualiteit van filosoof en mystica Simone Weil: God is afwezig in de wereld en het enige dat hij heeft achtergelaten is de ervaring van zijn afwezigheid. Hij heeft er niets meer te zoeken, behalve onze ziel die hij bemint. De werkelijkheid om ons heen is de enige plaats waar de afwezige God ervaren wordt. Daarom wil de ziel 'ja' zeggen tegen die werkelijkheid en dat kan alleen als we ons zelfingenomen, egocentrische ik opgeven (De Lange, 2000). Daarmee raakt de spiritualiteit van Weil onbedoeld ook aan het sociaal engagement van De Wachter.

De proto-religie van Caputo is doorspekt met bijbelverhalen. Leven zonder waarom verbindt hij met het evangeliieverhaal waarin Jezus zijn leerlingen zegt zich geen zorgen te maken over hun leven: *Kijk eens naar de lelies, kijk hoe ze groeien in het veld. Ze werken niet en weven niet* (Matt. 6, 28). Zijn uiteenzetting over de tijd van de economie en de tijd van het geschenk ademt Prediker. In zijn betoog over het pure geschenk van de liefde zit de ode aan de liefde uit 1 Korintiërs 13 verborgen. De Bergrede ziet Caputo zelfs als het hart van de *religie van de roos*, omdat het "vraagt om onvoorwaardelijke gastvrijheid, om het beantwoorden van haat met liefde en het schenken van vergeving aan hen die ons beledigen" (p. 101). Dit is waar de religie van het pure geschenk om draait, onvoorwaardelijkheid. Jezus was daar het radicale voorbeeld van. De *religie van de roos* is naar mijn mening dus niet het prototype van religie, maar een zorgvuldige eigengemaakte versie van religie geënt op het christendom.

Dat brengt mij tot het punt van gemeenschap. Daar is in het boek van Caputo relatief weinig aandacht voor. Hij schrijft wel dat hij bidt voor herkenning van zijn verhaal. "Samen vormen wij, zonder dat wij elkaar kennen, een gemeenschap zonder gemeenschap, ook wel bekend als de Geest van God" (p. 142). Ik weet niet goed hoe ik deze woorden moet verstaan. Het zou kunnen betekenen dat wij geïnspireerd door *de religie van de roos* het aandringen van God meenemen in onze eigen kerkgemeenschappen. Dat we daar het pure geschenk van het leven en de genade van de liefde vieren. Dat we daar erkennen dat geloven niet-weten is en dat we

allemaal eeuwige beginnelingen zijn. Het is goed mogelijk dat dit zo werkt. Mystiek mag zich in een hernieuwde belangstelling verheugen al schijnt dit ook verband te houden met de secularisatie. "Als God buiten niet meer aanwezig is, zoeken we hem binnen" (De Lange, 2000). Dat zou dan weer tegen Caputo spreken. Individueel *relishoppen* leidt veelal niet tot gemeenschap.

Of de religie van de roos de kloof kan dichten tussen de gelovige en de ongelovige, het religieuze en het seculiere, zoals Caputo beweert, waag ik te betwijfelen. Hij gebruikt een geloofstaal die ongelovigen niet zal aanspreken en waar ze mogelijk ook weinig van begrijpen. De nadrukkelijke aanwezigheid van God, van bijbelverhalen, van mystiek en, niet te vergeten, zijn vele kritische kanttekeningen bij de geschiedenis en de leer van de kerk maken het voor ongelovigen of seculieren waarschijnlijk toch een ver-van-mijn-bed-show. Als ik het plat sla, zou ik kunnen zeggen dat het leven een cadeau is, maar dat we niet weten van wie het cadeau komt. Ons leven op aarde, dit blauwe bolletje in een onmetelijk universum, is een groot mysterie. En in dat mysterie worden we dringend aangespoord om dat geschenk met anderen te delen, zonder 'moeten' zonder 'als dan', gewoon uit vrije wil en met alle risico's van dien. Het is een poging, maar veel van de schoonheid van Caputo's denken gaat ermee verloren.

Met zijn boeken en zijn veelvuldig optreden in diverse media krijgt De Wachter allerlei namen toebedeeld als 'popster van de psychiatrie', een 'seculiere dominee', de 'pastor van deze tijd'. Zelf noemt hij zich een 'verdrietdokter'. In het kader van dit essay zou ik hem ook als een profeet van God kunnen bestempelen. Of misschien is De Wachter wel een van de verschijningen waarin God *aandringt* en ons oproept in zijn kritiek op de veronderstelde maakbaarheid van het leven, de *ikkigheid*, het individualisme. Onze samenleving kampt met leegheid en zinloosheid en de christelijke waarden zijn een heilzaam geneesmiddel meent De Wachter. *Zie om naar je broeder*. Of, in woorden van De Wachter: "Ik pleit ervoor dat mensen elkaar meer vastpakken" (2019). Zijn woorden zijn eenvoudig te verstaan en toch diepzinnig en raken een snaar bij mensen, getuige de grote media-aandacht voor zijn verhaal.

De Wachter noemt zichzelf een niet-gelovige. Er is geen God, er is geen hemel, maar er zijn wel diep menselijke waarden door het christendom overgeleverd die wij in onze tijd hard nodig hebben. De vraag is echter of medemenselijkheid wel een christelijke waarde is. Zo schrijft arts en onderzoeker Kris Verburgh (Verburgh, 2010) dat naastenliefde en verdraagzaamheid menselijke waarden zijn waarover door figuren als Boeddha en Confucius al werd gesproken. Bovendien zit goedheid volgens Verburgh in de mens voorgeprogrammeerd in onze hersenen. Waarom De Wachter zo de nadruk legt op het christelijke aspect van waarden als mededogen en barmhartigheid blijft een onbeantwoorde vraag. Het kan ermee te maken hebben dat hij zichzelf christelijk noemt, niet in de zin van gelovig of leerstellig, maar in zijn mens-zijn. Het is voor hem een traditie die hij respecteert en die hem het gevoel voor dankbaarheid, liefde en zorgzaamheid hebben bijgebracht. Zijn relatie met religie ligt ingebed in een liefdevolle jeugd met *onkels* die priester waren aan wie hij goede herinneringen heeft. Zijn band met religie ademt de sfeer van saamhorigheid en naar elkaar omzien.

Het is tevens de vraag of De Wachter wel zo ongelovig is als hij beweert te zijn. Caputo zegt: "iedereen die ergens in gelooft, iedereen die ergens voor vecht, is een gelovige" (p. 175). De Wachter gelooft in mensen en met recht kan gezegd worden dat hij voor ze vecht als ze geen vaste grond meer onder de voeten hebben. Er is volgens De Wachter altijd hoop, geen mens

is verloren. Waar het hem allemaal om te doen is, is om liefdevol samenleven. Geloof, hoop en liefde is bij De Wachter in ruime mate aanwezig. Maar – en dat is zijn sterke kant – hij brengt ze over in een begrijpelijke taal, in een houding die wars is van oordeel of verwijt. Hij maakt de eenzaamheid bespreekbaar, de godverlatenheid van mensen en roept op tot engagement. Dat kan wat hem betreft zowel in een humanistisch perspectief als in een godsperspectief. “Mensen die zich door God laten inspireren, moeten dat vooral blijven doen. Maar anderen moeten zich laten inspireren door de lijdende medemens” (2019). Zo kan De Wachter, in mijn optiek beter dan Caputo, zowel de gelovige als de seculiere mens aanspreken.

Wat kunnen geestelijk begeleiders in de uitoefening van hun beroep nou meenemen van het religiebegrip van De Wachter en van Caputo? Geeft het hen handvatten om ook ongelovige mensen te kunnen begeleiden? Ten eerste kan gezegd worden dat iedereen een gelovige is, afgaand op bovenstaand citaat van Caputo. Iedereen gelooft wel ergens in. Voor het woord God zijn veel andere namen te bedenken. Zo zijn volgens Caputo de goede werken die in de wereld gebeuren de actualisering van God. Zo zijn ook de waarden die De Wachter nastreeft de actualisering van God. *God is wat ertoe doet* is de geloofsbelijdenis van een van mijn docenten. Er is in die zin dus geen onderscheid tussen gelovig en ongelovig. Dat is een goed begin.

In de geestelijke gezondheidszorg worden mensen behandeld, bijvoorbeeld door een psycholoog, therapeut of psychiater. In de geestelijke zorg worden mensen begeleid of verzorgd door geestelijk begeleiders en verzorgers. Daar zit wel iets merkwaardigs in. Machteld Huber werkte in opdracht van de Gezondheidsraad het begrip ‘positieve gezondheid’ uit, dat zes pijlers kent waaronder – naast onder meer lichaamsfuncties en mentaal welbevinden – de spirituele/existentiële dimensie van gezondheid. Huber ziet zingeving “als de sterkst gezond makende kracht” (Huber, 2020). Conclusie: geestelijke begeleiding (en verzorging) doet ertoe en zou binnen de geestelijke gezondheidszorg veel meer aandacht moeten krijgen. Zin en betekenis op het spoor komen is ons vak. Daarin zijn we opgeleid: we zijn zingevingsspecialist. Samen met je cliënt zoeken naar wat er echt toe doet is van essentiële betekenis.

Met deze korte tussenstap wil ik aantonen dat geestelijk begeleiders Dirk de Wachter te hulp kunnen schieten in het wegwerken van zijn wachtlijsten en volle spreekkamers. Want nog meer dan medicatie en een behandelplan gaat het om het bieden van nabijheid, een luisterend oor en troost, een door De Wachter veel gebezigd woord. Centraal in de omgang met zijn patiënten staat de waardigheid. Het is zaak de gekwetste, *krom geslagen* mens weer te verheffen. De mensen moeten zelf, met jouw hulp, op zoek met wat zij zelf weten. “Zij zijn de behoeders van hun eigen levensverhaal,” (2022). Dit is voor geestelijk begeleiders geen nieuwe invalshoek, maar een bevestiging dat zij een plaats hebben in de seculiere wereld van vandaag.

Kunnen we als geestelijk begeleider in onze contacten met seculieren ook in bijbelse taal of geloofstaal spreken of aanverwante teksten gebruiken in de begeleiding? Die vraag is niet eenduidig te beantwoorden. Er zijn prachtige teksten die ook een seculier publiek aanspreken, maar het hangt af van het individu of de woorden bij iemand iets openen of juist dichtgooien. De Wachter denkt dat de bijbelverhalen gaan over het wezen van mens-zijn. Ze raken aan het mysterie van het menselijk bestaan. De populariteit van de *Mattheus Passion* of *The Passion* maken duidelijk dat bijbelverhalen – mits in de juiste context gebruikt – wel degelijk iets

kunnen betekenen voor mensen die niet religieus zijn. De Wachter verwijst naar het slotkoor uit de *Mattheus Passion, Wir setzen uns mit Tränen nieder* (2019). Dat is waar het over gaat: niet weglopen bij verdriet, maar erbij blijven.

Van het woord 'zingeving' wordt ook wel gezegd dat het leven in zichzelf zinvol is en dat we er dus niet expliciet zin aan hoeven geven. Dit sluit aan op het leven zonder waarom dat centraal staat in de *religie van de roos*. Een geestelijk begeleider kan met de begeleide kijken waar er ruimte is voor onvoorwaardelijkheid. Stelt een mens misschien (te) veel eisen of voorwaarden? Is er sprake van angstgevoelens die hem ervan weerhouden om zichzelf echt open te stellen? Wordt iemand verhinderd om tot zijn volheid te komen omdat hij geen risico's durft te nemen? Het gaat hier om verantwoordelijkheid nemen. Om antwoord geven op de oproep, het innerlijk *aandringen*, om onvoorwaardelijk te geven, lief te hebben.

Het blijft menselijk gestuntel, geconfronteerd als we worden met onze *condition humaine*. Ook daarin ben je als geestelijk begeleider begripvol, steunend en ga je met elkaar een weg. Een pad waar de roos bloeit, maar ook de distel groeit. Of zoals De Wachter het formuleert: de keuzes die je maakt om aan de rechterkant van het levenspad te lopen waar het donker is of aan de linkerkant waar de zon schijnt. Het gaat erom dat een mens zijn eigen antwoord vindt op de oproep om hier en nu, *binnen de bochtigheid van het bestaan*, te doen waarvoor je gekomen bent. Het leven is van jou.

En hoe vinden we dan die ongelovigen? Of hoe vinden ze ons? Er is nog een wereld te winnen!

Bibliografie

- Blommestijn, H., Huls, J., & Maas, F. (1990). *Kruispunten in de mystieke traditie*. 's-Gravenhage: Meinema.
- Caputo, J. D. (2017). *Hopeloos hoopvol*. (I. Paridaans, Vert.) Middelburg: Skandalon. (Oorspronkelijk verschenen als *Hoping against hope*, gepubliceerd in 2015, Fortress Press)
- De Hart, J., Van Houwelingen, P., & Huijnk, W. (2022). *Religie in een pluriforme samenleving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- De Lange, F. (2000). Aandachtig leven: Simone Weil (1909-1943) en de afwezige God. In J. Goud (Red.), *Een vermoede God: vijf mystieke denkers* (pp. 48-61). Zoetermeer: Meinema.
- De Vries, S. (sd). *Klaagvrouwen van Jeruzalem*. Bergeijk.
- De Wachter, D. (2019, mei 2019). Troosten is hoopvol wachten. (S. Wielenga, Interviewer) EO Visie. Opgehaald van <https://www.eo.nl/artikel/psychiater-dirk-de-wachter-troosten-is-hoopvol-wachten>
- De Wachter, D. (2020, september 11). Geluk, geloof en het goede leven. (D. Boogerd, & S. Paas, Interviewers) De Ongelooflijke Podcast.
- De Wachter, D. (2021, oktober 31). We zijn doorgeschoten. (W. Pekelder, Interviewer) Volzin. Opgehaald van <https://volzin.nu/we-zijn-doorgeschoten-we-zijn-gaan-geloven-dat-het-geluk-maakbaar-is/>
- De Wachter, D. (2022, december 29). De kerk is mijn thuis. (G. Van de Glind, Interviewer) Volzin. Opgehaald van <https://volzin.nu/de-kerk-is-mijn-thuis/>
- De Wachter, D. (2022, december 18). Donderdagen met Dirk de Wachter. (A. C. Giradot, Interviewer) HUMAN. Opgehaald van <https://debezieling.nl/tv-interview-met-dirk-de-wachter-human/>
- Duyndam, J. (2008). De metafysische traditie: Levinas. In A. Van Melle, & P. Van Zilfhout (Red.), *Woorden en daden* (pp. 125-170). Amsterdam: Boom.
- Huber, M. (2020, november 23). Machteld Huber (Positieve Gezondheid): 'Zelf zie ik zingeving ook als de sterkst gezond makende kracht'. Medisch Ondernemen. Opgehaald van <https://www.medischondernemen.nl/nieuws/machteld-huber-positieve-gezondheid-zelf-zie-ik-zingeving-ook-als-de-sterkst-gezond-makende>
- Teppema, S. (2003). Spinoza. In J. Bor (Red.), *25 eeuwen Westerse filosofie* (pp. 262-268). Amsterdam: Boom.
- Verburgh, K. (2010, mei 2). *Naasteliefde en verdraagzaamheid zijn geen Christelijke waarden*. Opgehaald van BNN VARA: <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/naasteliefde-en-verdraagzaamheid-zijn-geen-christelijke-waarden>

Bijbelpassages uit de Nieuwe Bijbelvertaling 2021 (NBV21)

Aanvullende notities:

De stof die ik heb geraadpleegd uit het boek *Kruispunten in de mystiek* (Blommestijn e.a.) evenals uit het boek *Een vermoede God* (De Lange o.a.) zijn mij aangereikt in de vorm van readers in het kader van mijn opleiding Geestelijke Begeleiding aan het Titus Brandsma Instituut. Om die reden heb ik geen paginanummer kunnen vermelden.

Voor een betere leesbaarheid van het essay heb ik ervoor gekozen om bij de behandeling van het boek van John D. Caputo in de APA vermelding naam en jaartal achterwege te laten en me te beperken tot het paginanummer.

De icoon *Klaagvrouwen van Jeruzalem* op het voorblad is gemaakt door Sigurda de Vries. Zij schreef daarbij als ondertekening: "Er zijn nog altijd klaagvrouwen nodig in deze tijd; vrouwen, die kunnen luseren en mee rouwen."